

Федірко Іван Павлович

Кандидат філософських наук, доцент кафедри політології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-4626-512X>

e-mail: ivanfedirko832@gmail.com

Косілова Ольга Іванівна

Доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного права та права ЄС

Державний податковий університет (м. Ірпінь, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5574-3771>

e-mail: kosilovaolga3@gmail.com

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Резюме

У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз концепції громадянського суспільства як об'єкта наукового дискурсу в політичній та правовій думці. Виявлено основні етапи еволюції уявлень про громадянське суспільство — від його первісного ототожнення з політичною спільнотою у працях античних мислителів, зокрема Платона та Аристотеля, до формування у сучасній науці концепції відносно автономної сфери соціальних відносин, що функціонує у взаємодії з державою.

Обґрунтовано, що визначальну роль у становленні сучасного розуміння громадянського суспільства відіграли концепції політичної філософії Нового часу, представлені у працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та Ш. Монтеск'є, а також німецької класичної філософії — І. Канта та Г. Гегеля. Доведено, що у їхніх теоретичних підходах громадянське суспільство набуває ознак самостійної сфери соціальної взаємодії, що поєднує реалізацію приватних інтересів із функціонуванням загальнообов'язкових правових норм.

Встановлено, що у сучасному науковому дискурсі, зокрема у працях А. де Токвіля, Х. Арендт, М. Фуко, Дж. Кіна та Дж. Александера, громадянське суспільство інтерпретується як багаторівнева система соціальних

інститутів, практик і комунікативних взаємодій, яка забезпечує участь громадян у політичних процесах, формування громадської думки та здійснення демократичного контролю над діяльністю державної влади. Показано, що ключовими функціями громадянського суспільства є інтегративна, комунікативна, контрольна та легітимаційна, що визначає його роль як невід'ємного елементу сучасної демократичної політичної системи.

Проаналізовано підходи українських дослідників, зокрема В. Бабкіна, С. Рябова, В. Сіренка, В. Тимошенко та Т. Ковальчук, та встановлено, що в умовах трансформаційних процесів громадянське суспільство виступає одним із ключових чинників демократизації, розвитку правової держави та підвищення ефективності публічного управління. Обґрунтовано, що інституційна спроможність громадянського суспільства безпосередньо впливає на рівень легітимності влади, стабільність політичної системи та здатність держави до адаптації в умовах соціально-політичних змін.

Доведено, що громадянське суспільство виконує системоутворюючу посередницьку функцію у взаємодії між державою та громадянами, забезпечуючи узгодження приватних і публічних інтересів, а також формуючи підґрунтя для сталого демократичного розвитку. У цьому контексті громадянське суспільство постає як ключовий структурний елемент політичної системи, що забезпечує її відкритість, адаптивність і ефективність.

Ключові слова: громадянське суспільство; науковий дискурс; політична теорія; еволюція концепції; політична філософія; правова держава; інститути громадянського суспільства; громадянська участь; демократичне врядування.

Вступ. У сучасній політичній та правовій науці поняття громадянського суспільства посідає центральне місце у дослідженні процесів демократичної трансформації держави, розвитку політичної системи та формування ефективних механізмів взаємодії між державою і суспільством. У цьому контексті громадянське суспільство розглядається не лише як сукупність соціальних інститутів, а як складна система суспільних відносин, що забезпечує реалізацію прав і свобод людини, громадянську участь та демократичний контроль за діяльністю державної влади.

Актуальність дослідження громадянського суспільства зумовлена також тим, що його становлення є важливою передумовою формування правової держави та демократичного політичного режиму. Саме інститути громадянського суспільства створюють умови для участі громадян у прийнятті політичних рішень, розвитку громадської ініціативи, формування політичної культури та забезпечення балансу між інтересами держави і суспільства.

Водночас у науковій літературі відсутнє єдине трактування поняття громадянського суспільства. Різні наукові школи та теоретичні підходи пропонують власні інтерпретації цього феномену, що зумовлює необхідність комплексного аналізу еволюції відповідної концепції у політичній та правовій думці. Розвиток теорії громадянського суспільства пов'язаний із тривалим історичним процесом становлення політичної філософії, у межах якого змінювалися уявлення про співвідношення держави, суспільства та індивіда.

З огляду на це важливим є дослідження теоретичних витоків концепції громадянського суспільства та аналіз основних етапів її формування у політичній думці. Особливого значення набуває вивчення ідей античних мислителів, представників політичної філософії Нового часу, а також теоретиків німецької класичної філософії, які заклали підґрунтя для сучасного розуміння ролі громадянського суспільства у політичній системі.

Проблематика громадянського суспільства стала предметом дослідження багатьох зарубіжних і українських науковців. Значний внесок у розвиток теорії громадянського суспільства зробили Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, І. Кант, Г. Гегель, А. де Токвіль, А. Грамші, Х. Арендт, М. Фуко, Е. Геллнер, Дж. Кін та інші дослідники. Серед українських учених, які досліджували проблеми становлення громадянського суспільства, варто відзначити праці В. Бабкіна, С. Рябова, В. Сіренка, В. Тимошенка, Т. Ковальчук та інших авторів.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених проблематиці громадянського суспільства, низка аспектів цієї проблеми потребує подальшого теоретичного осмислення. Зокрема, актуальним залишається питання систематизації основних підходів до розуміння громадянського суспільства та визначення його ролі у сучасних політичних процесах.

Метою статті є аналіз еволюції концепції громадянського суспільства у політичній та правовій думці та визначення його ролі як важливого елементу демократичної політичної системи.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати теоретичні витoki концепції громадянського суспільства у політичній філософії; дослідити основні підходи до розуміння громадянського суспільства у працях представників Нового часу та німецької класичної філософії; охарактеризувати розвиток теорії громадянського суспільства у сучасному науковому дискурсі; визначити роль громадянського суспільства у процесах демократичного розвитку держави.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, системний метод дав можливість розглядати громадянське суспільство як складне

соціально-політичне утворення. Історичний метод застосовано для аналізу еволюції концепції громадянського суспільства у політичній та правовій думці. Компаративний метод використано для порівняння різних теоретичних підходів до розуміння громадянського суспільства, представлених у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників. Структурно-функціональний метод дозволив визначити основні елементи та функції громадянського суспільства, а також особливості його взаємодії з державою.

Результати дослідження. Витоки концепції громадянського суспільства сягають античної політичної філософії, у межах якої формувалися перші уявлення про взаємозв'язок держави, суспільства та громадянина. Саме античні мислителі заклали теоретичні основи розуміння політичної спільноти як особливої форми організації суспільного життя, що ґрунтується на певних моральних і правових принципах.

У працях давньогрецьких філософів суспільство та держава фактично розглядалися як єдина політична спільнота. Зокрема, у філософській концепції Платона держава постає як органічна цілісність, у межах якої кожен громадянин виконує визначену соціальну функцію. Метою такої політичної організації є досягнення справедливості, що забезпечується гармонійним поєднанням інтересів різних соціальних груп. Платон вважав, що стабільність держави можлива лише за умови підпорядкування приватних інтересів загальному благу, а тому політична спільнота повинна функціонувати як єдиний морально організований організм.

На відміну від Платона, Аристотель розглядав державу як природну форму розвитку людського співжиття. На його думку, людина є «політичною істотою», а тому її повноцінна реалізація можлива лише у межах політичної спільноти. Аристотель підкреслював, що держава виникає на основі поступового розвитку соціальних зв'язків — від сім'ї до громади і, зрештою, до поліса як вищої форми організації суспільного життя. Саме у межах політичної спільноти людина здобуває можливість реалізувати свої громадянські права та виконувати суспільні обов'язки.

У цьому контексті важливо зазначити, що у працях античних мислителів ще не існувало чіткого розмежування між державою та громадянським суспільством у сучасному розумінні. Поліс розглядався як єдина політична та соціальна система, що об'єднувала громадян на основі спільних політичних і моральних цінностей. Водночас саме антична політична філософія заклала підґрунтя для подальшого розвитку ідей громадянської участі, політичної відповідальності та суспільної солідарності.

Таким чином, антична політична думка сформувала важливі теоретичні передумови для подальшого осмислення концепції громадянського суспільства. Ідеї про політичну природу людини, значення громадянської участі та необхідність гармонійної взаємодії між індивідом і політичною

спільнотою стали основою для подальших досліджень взаємозв'язку між державою та суспільством.

Важливий етап у розвитку теорії громадянського суспільства пов'язаний із формуванням політичної філософії Нового часу. У цей період відбувається переосмислення співвідношення держави, суспільства та індивіда, що було зумовлено становленням нових соціально-економічних відносин, розвитком ідей природного права та утвердженням принципів індивідуальної свободи. Саме в цей час починає формуватися уявлення про громадянське суспільство як відносно автономну сферу суспільного життя, що існує поряд із державою.

Одним із перших мислителів, які розглядали проблему походження держави та політичної організації суспільства, був Томас Гоббс. У своїй теорії суспільного договору він виходив із припущення про природний стан людства, який характеризувався відсутністю політичної влади та пануванням постійної боротьби між людьми. За таких умов життя людини, за висловом мислителя, було «самотнім, бідним, огидним, жорстоким і коротким». Для подолання цього стану люди укладають суспільний договір і передають частину своїх прав державі, яка забезпечує порядок і безпеку. У межах цієї концепції держава постає як головний механізм організації суспільства, тоді як громадянське суспільство фактично ототожнюється з політичною владою.

Інше трактування співвідношення держави та громадянського суспільства запропонував Джон Локк. На відміну від Гоббса, він вважав природний стан людини не станом хаосу, а станом відносної свободи та рівності. Люди, за Локком, створюють державу для захисту своїх природних прав — права на життя, свободу та власність. У цьому контексті громадянське суспільство розглядається як сфера реалізації індивідуальних прав і свобод, тоді як держава виступає інструментом їхнього захисту [1, с. 112–115].

Важливий внесок у розвиток теорії громадянського суспільства зробив Жан-Жак Руссо. У праці «Про суспільну угоду» він обґрунтував ідею народного суверенітету та загальної волі як основи політичної організації суспільства. Руссо наголошував, що справжня політична спільнота повинна ґрунтуватися на активній участі громадян у прийнятті політичних рішень. Таким чином, громадянське суспільство постає як простір реалізації громадянської активності та політичної участі [2, с. 45–47].

Значний внесок у формування концепції громадянського суспільства також зробив Шарль-Луї Монтеск'є. У своїй праці «Про дух законів» він розвинув ідею поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, що стало одним із ключових принципів функціонування демократичної держави. На думку Монтеск'є, ефективна політична система повинна забезпечувати

баланс між різними гілками влади, що, у свою чергу, створює умови для розвитку громадянської свободи та суспільної активності [3, с. 134–136].

Отже, політична філософія Нового часу відіграла важливу роль у формуванні сучасного розуміння громадянського суспільства. Саме в цей період утверджуються ідеї природних прав людини, народного суверенітету та обмеження державної влади, які стали теоретичним підґрунтям для подальшого розвитку демократичних інститутів і громадянської участі.

Подальший розвиток концепції громадянського суспільства пов'язаний із німецькою класичною філософією, у межах якої відбулося більш глибоке теоретичне осмислення взаємозв'язку між державою, суспільством і правом. Особливе значення у формуванні сучасного розуміння громадянського суспільства мають праці Іммануїла Канта та Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля.

Іммануїл Кант розглядав громадянське суспільство у контексті своєї концепції правової держави та моральної автономії особистості. На його думку, суспільство повинно ґрунтуватися на принципах свободи, рівності та правової відповідальності [4, с. 244–245]. У праці «Метафізика моралі» Кант підкреслював, що головним завданням держави є забезпечення умов, за яких свобода кожної людини може узгоджуватися зі свободою інших членів суспільства [5, с. 78–80].

Таким чином, держава виступає гарантом правопорядку, а громадянське суспільство — сферою реалізації прав і свобод громадян. І. Кант також наголошував на важливості правових інститутів, які забезпечують стабільність суспільного життя та захист прав людини. У цьому контексті громадянське суспільство постає як простір, у якому формуються відносини між вільними та рівними індивідами, що взаємодіють на основі загальнообов'язкових правових норм.

Найбільш систематизоване трактування громадянського суспільства запропонував Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. У праці «Основи філософії права» він розглядав громадянське суспільство як особливу сферу соціальних відносин, що займає проміжне місце між сім'єю та державою. На думку мислителя, громадянське суспільство є сферою реалізації приватних інтересів, економічної діяльності та соціальної взаємодії між індивідами [6, с. 95–98].

Гегель підкреслював, що громадянське суспільство характеризується складною системою соціальних інститутів, які забезпечують функціонування економічних і соціальних відносин. До таких інститутів він відносив систему правових норм, корпорації, органи управління та інші форми соціальної організації. Водночас мислитель наголошував, що громадянське суспільство не може існувати ізольовано від держави, оскільки саме

держава забезпечує загальний правовий порядок і виступає гарантом суспільної стабільності.

Таким чином, у філософії Гегеля громадянське суспільство розглядається як необхідний елемент політичної системи, який забезпечує реалізацію приватних інтересів громадян і водночас потребує регулятивної ролі держави. Такий підхід дозволив сформулювати більш комплексне розуміння взаємодії держави та суспільства, що стало важливим теоретичним підґрунтям для подальших досліджень цієї проблематики.

Таким чином, аналіз концепцій І. Канта та Г. Гегеля дає підстави стверджувати, що саме у межах німецької класичної філософії відбулося концептуальне оформлення ідеї громадянського суспільства як відносно автономної сфери соціального життя. Якщо у Канта громадянське суспільство розглядається передусім як правовий простір взаємодії вільних і рівних індивідів, то у Гегеля воно набуває більш складного інституційного змісту, охоплюючи систему економічних, соціальних та правових відносин.

У цьому контексті громадянське суспільство можна розглядати як специфічний соціальний простір, у межах якого відбувається узгодження приватних інтересів індивідів із загальними інтересами суспільства. Водночас ефективність функціонування цієї сфери значною мірою залежить від здатності держави забезпечувати правові умови для її розвитку та підтримувати баланс між автономією громадянських інститутів і необхідністю регулювання суспільних відносин.

Саме тому у сучасній політичній теорії громадянське суспільство дедалі частіше розглядається не як протипага державі, а як важливий елемент цілісної політичної системи, що забезпечує стабільність демократичного розвитку.

Подальший розвиток концепції громадянського суспільства відбувався у працях дослідників XIX — XX століть, які значною мірою розширили зміст цього поняття та запропонували нові підходи до аналізу взаємодії держави і суспільства. У сучасному науковому дискурсі громадянське суспільство розглядається як складна система соціальних інститутів і практик, що забезпечують участь громадян у суспільно-політичному житті та формують механізми громадського контролю над державною владою.

Одним із перших дослідників, який звернув увагу на значення громадянського суспільства для функціонування демократичних політичних систем, був Алексіс де Токвіль. У своїй праці «Про демократію в Америці» він підкреслював важливу роль добровільних асоціацій, громадських організацій та локальних спільнот у розвитку демократії. На думку Токвіля, саме такі інститути сприяють формуванню громадянської активності та

політичної відповідальності, а також створюють ефективний механізм взаємодії між державою та суспільством [7, с. 210–215].

У XX столітті концепція громадянського суспільства отримала нове теоретичне осмислення у працях представників різних наукових напрямів. Зокрема, Ханна Арендт розглядала громадянське суспільство у контексті проблеми політичної свободи та публічного простору. На її думку, важливою умовою існування демократичного суспільства є наявність простору, у межах якого громадяни можуть вільно брати участь у політичному житті та висловлювати власні позиції щодо суспільно важливих питань [8, с. 56–60].

Інший підхід до аналізу суспільних відносин запропонував Мішель Фуко, який досліджував механізми влади та соціального контролю у сучасному суспільстві. У його працях влада розглядається не лише як функція державних інституцій, а як складна мережа соціальних відносин, що пронизує різні сфери суспільного життя. У цьому контексті громадянське суспільство виступає простором взаємодії різних соціальних сил, у межах якого формуються альтернативні форми впливу на політичні процеси [9, с. 101–105].

Суттєвий внесок у розвиток теорії громадянського суспільства зробив британський дослідник Джон Кін. У своїх працях він розглядає громадянське суспільство як систему незалежних від держави соціальних інститутів, що забезпечують можливість громадян брати участь у суспільному житті та здійснювати демократичний контроль над владою. На думку дослідника, розвиток громадянського суспільства є необхідною передумовою формування стабільної демократичної політичної системи [10, с. 44–50].

Сучасні дослідники також підкреслюють, що громадянське суспільство виконує важливу функцію посередника між державою та громадянами. Зокрема, Дж. Александер зазначає, що інститути громадянського суспільства сприяють формуванню демократичної політичної культури, розвитку соціальної солідарності та забезпеченню легітимності політичної влади [11, с. 30–32].

Таким чином, у сучасному науковому дискурсі громадянське суспільство розглядається як важливий елемент демократичної політичної системи, що забезпечує участь громадян у суспільно-політичних процесах, формує механізми громадського контролю над владою та сприяє розвитку демократичних інститутів.

Проблематика громадянського суспільства посідає важливе місце і в українській політичній та правовій науці. Особливої актуальності ці дослідження набули у період становлення незалежної української держави, коли питання розвитку демократичних інститутів, формування правової

держави та активізації громадянської участі стали ключовими чинниками політичної трансформації суспільства.

Українські дослідники розглядають громадянське суспільство як складну систему соціальних інститутів, що функціонують незалежно від держави та водночас взаємодіють із нею у процесі реалізації суспільних інтересів. У цьому контексті важливе значення має аналіз механізмів взаємодії між державними структурами та громадськими організаціями, а також визначення ролі громадянської активності у процесах демократичного розвитку.

Зокрема, В. Бабкін підкреслює, що становлення громадянського суспільства в Україні є невід’ємною умовою формування правової держави. На думку дослідника, розвиток громадянських інститутів сприяє підвищенню рівня політичної культури, зміцненню демократичних традицій та формуванню ефективних механізмів громадського контролю над діяльністю державної влади [14, с. 28–30].

С. Рябов у своїх дослідженнях звертає увагу на проблему легітимності державної влади та її взаємозв’язок із розвитком громадянського суспільства. Він наголошує, що ефективність функціонування політичної системи значною мірою залежить від рівня довіри громадян до державних інститутів та їхньої готовності брати участь у суспільно-політичному житті [13, с. 50–55].

Важливий внесок у дослідження проблем становлення громадянського суспільства зробили також В. Сіренко, В. Тимошенко та Т. Ковальчук. У своїх працях вони підкреслюють, що розвиток громадянського суспільства передбачає формування системи незалежних соціальних інститутів, здатних представляти та захищати інтереси різних соціальних груп. Такі інститути виступають важливим елементом демократичного політичного процесу та сприяють утвердженню принципів соціальної відповідальності й правової культури [12, с. 70–75].

Аналіз різних теоретичних підходів до розуміння громадянського суспільства свідчить про поступову трансформацію цього поняття у політичній та правовій науці. Якщо у ранніх філософських концепціях громадянське суспільство фактично ототожнювалося з політичною спільнотою або державою, то у сучасному науковому дискурсі воно розглядається як самостійна сфера суспільного життя, що охоплює систему соціальних інститутів, громадських організацій, професійних об’єднань та інших форм громадської активності.

Важливою характеристикою громадянського суспільства є його здатність виступати посередником між державою та громадянами. Саме через діяльність інститутів громадянського суспільства відбувається артикуляція

суспільних інтересів, формування громадської думки та здійснення демократичного контролю за діяльністю органів державної влади.

У цьому контексті розвиток громадянського суспільства можна розглядати як один із ключових індикаторів демократичності політичної системи, оскільки рівень його інституційної розвиненості безпосередньо впливає на ефективність механізмів громадської участі, легітимність політичної влади та стабільність політичного розвитку.

Висновки.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що концепція громадянського суспільства сформувалася в результаті тривалої еволюції політичної та правової думки. Починаючи з античної філософії, у межах якої суспільство та держава розглядалися як єдина політична спільнота, поступово формувалося розуміння відносної автономії суспільної сфери та ролі громадян у функціонуванні політичної системи.

Аналіз політичної філософії Нового часу свідчить, що саме в цей період було закладено ключові теоретичні засади сучасного розуміння громадянського суспільства. Концепції суспільного договору, природних прав людини, народного суверенітету та обмеження державної влади, обґрунтовані у працях Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та Ш. Монтеск'є, сприяли формуванню уявлення про суспільство як сферу реалізації прав і свобод індивіда та важливий елемент політичної організації держави.

Суттєвий внесок у теоретичне осмислення громадянського суспільства зробили представники німецької класичної філософії. У концепції І. Канта громадянське суспільство постає як правовий простір взаємодії вільних і рівних індивідів, функціонування якого ґрунтується на принципах правової держави та верховенства права. У філософській системі Г. Гегеля громадянське суспільство розглядається як самостійна сфера соціальних відносин, що займає проміжне місце між сім'єю та державою і забезпечує реалізацію приватних інтересів громадян через систему соціальних інститутів.

Подальший розвиток теорії громадянського суспільства у працях дослідників XIX — XX століть сприяв розширенню змісту цього поняття та його інтеграції у сучасний політичний дискурс. У сучасних наукових підходах громадянське суспільство розглядається як система незалежних соціальних інститутів і форм громадської активності, що забезпечують участь громадян у суспільно-політичному житті, сприяють формуванню демократичної політичної культури та виконують функцію громадського контролю над діяльністю державної влади.

Аналіз сучасних наукових досліджень також засвідчує, що громадянське суспільство виконує важливу посередницьку функцію у взаємодії

між державою та громадянами. Через діяльність громадських організацій, професійних об'єднань, волонтерських рухів та інших інститутів громадянського суспільства забезпечується артикуляція суспільних інтересів, формування громадської думки та підвищення рівня легітимності політичної влади.

Для сучасної України розвиток громадянського суспільства має особливе значення, оскільки він безпосередньо пов'язаний із процесами демократичної трансформації держави, утвердженням принципів правової держави та розвитком інститутів публічного управління. Активізація громадянської участі, зміцнення інституційної спроможності громадських організацій та формування ефективних механізмів взаємодії між державою і суспільством виступають важливими передумовами сталого демократичного розвитку.

Таким чином, громадянське суспільство слід розглядати як складну систему соціальних інститутів, відносин і практик громадської участі, що забезпечують реалізацію прав і свобод людини, сприяють формуванню демократичної політичної культури та виступають важливим чинником функціонування правової держави. Ефективний розвиток громадянського суспільства є необхідною умовою зміцнення демократичних інститутів, забезпечення прозорості діяльності державної влади та підвищення рівня участі громадян у процесах ухвалення суспільно значущих рішень.

Список посилань

1. Локк Дж. Два трактати про врядування / пер. з англ. О. Терех, П. Тарашук. Київ: Основи, 2001. 265 с.
2. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / пер. з франц. О. Хоми. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.
3. Монтеск'є Ш. Л. Про дух законів / пер. з франц. Г. Пашковського. Київ: Основи, 1999. 568 с.
4. Косілова О. І. Теоретичні засади громадянського суспільства Нового часу. Політологічний вісник. 2006. Вип. 21. С. 244 — 254.
5. Кант І. Метафізика моралі / пер. з нім. О. Щербака. Київ: Юніверс, 2004. 312 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.
7. Токвіль А. де. Про демократію в Америці / пер. з франц. Київ: Всесвіт, 1999. 590 с.
8. Арендт Г. Джерела тоталітаризму / пер. з англ. В. Верлока, Д. Горчакова. Київ: Дух і літера, 2002. 575 с.
9. Фуко М. Наглядати і карати: Народження в'язниці / пер. з франц. П. Тарашука. Київ: Основи, 1998. 392 с.

10. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення / пер. з англ. Київ: КІС, 2000. 192 с.
11. Александер Дж. Парадокси громадянського суспільства // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 1999. № 1. С. 27 — 41.
12. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення / В. Ф. Сіренко, В. І. Тимошенко, Т. І. Ковальчук. Київ: Логос, 1997. 192 с.
13. Рябов С. Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності: монографія. Київ: НІСД, 1996. 124 с.
14. Бабкін В. Д. Україна на шляху до громадянського суспільства і правової держави. Громадянське суспільство і підприємництво в Україні: проблеми і шляхи становлення. Київ, 1996. С. 27 — 36

References

1. Locke, J. (2001). Two treatises of government (O. Terekh & P. Tarashchuk, Trans.). Osnovy. 265 p.
2. Rousseau, J.-J. (2001). The social contract, or principles of political right (O. Khoma, Trans.). Port-Royal. 349 p.
3. Montesquieu, C. L. (1999). The spirit of laws (H. Pashkovskyi, Trans.). Osnovy. 568 p.
4. Kosilova, O. I. (2006). Theoretical foundations of civil society of the modern era. Political Science Bulletin, 21, P. 244 — 254.
5. Kant, I. (2004). The metaphysics of morals (O. Shcherbak, Trans.). Yunivers. 312 p.
6. Hegel, G. W. F. (2000). Elements of the philosophy of right (R. Osadchuk, Trans.). Yunivers. 336 p.
7. Tocqueville, A. (1999). Democracy in America. Vsesvit. 590 p.
8. Arendt, H. (2002). The origins of totalitarianism (V. Verlok & D. Horchakov, Trans.). Dukh i Litera. 575 p.
9. Foucault, M. (1998). Discipline and punish: The birth of the prison (P. Tarashchuk, Trans.). Osnovy. 392 p.
10. Keane, J. (2000). Civil society: Old images, new visions. KIS. 192 p.
11. Alexander, J. (1999). Paradoxes of civil society. Sociology: Theory, Methods, Marketing, 1, P. 27 — 41.
12. Sirenko, V. F., Tymoshenko, V. I., & Kovalchuk, T. I. (1997). Civil society in Ukraine: Problems of formation. Lohos. 192 p.
13. Riabov, S. H. (1996). State power: Problems of authority and legitimacy. NISD. 124 p.
14. Babkin, V. D. (1996). Ukraine on the way to civil society and the rule of law. In Civil society and entrepreneurship in Ukraine: Problems and ways of formation. P. 27 — 36.

Ivan Fedirko

PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Political Science Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-4626-512X>

e-mail: ivanfedirko832@gmail.com

Olga Kosilova

Doctor of Law, Professor of the Department of International Law and European Union Law State Tax University (Irpın, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0002-5574-3771>

e-mail: kosilovaolga3@gmail.com

CIVIL SOCIETY AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC DISCOURSE

Abstract

The article provides a theoretical and analytical examination of the concept of civil society as an object of scientific discourse in political and legal thought. The evolution of ideas about civil society is traced from ancient political philosophy to contemporary theoretical approaches. The views of Plato and Aristotle, representatives of early modern political philosophy such as T. Hobbes, J. Locke, J.-J. Rousseau and Ch. Montesquieu, as well as representatives of German classical philosophy — I. Kant and G. Hegel — are analysed.

Particular attention is paid to the development of the concept of civil society in the works of Western scholars of the nineteenth and twentieth centuries, including A. de Tocqueville, T. Parsons, A. Gramsci, H. Arendt, M. Foucault, E. Gellner, J. Keane and E. Arato. It is shown that in modern scientific discourse civil society is interpreted as a complex system of social institutions functioning in interaction with the state and ensuring civic participation and democratic accountability.

The approaches of Ukrainian scholars to the study of civil society are analysed and the peculiarities of its development in Ukraine in the context of democratic transformation are examined. It is substantiated that civil society plays a key role in strengthening democratic governance, the rule of law and the interaction between the state and society.

Keywords: civil society; scientific discourse; political theory; evolution of the concept; political philosophy; rule of law; civil society institutions; civic participation; democratic governance

Надійшла до редакції/ Received: 20.01.2026

Прорецензовано/ Revised: 14.02.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 27.02.2026